

УДК 811.161.3'276.6.62

ПАХОДЖАННЕ ТЭРМІНАЎ АЎТАМАБІЛЕБУДАВАННЯ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Савіцкая І.У., канд. філал. навук, дацэнт,
Сахончык А.П., старшы выкладчык
*Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Анотацыя: у артыкуле разглядаецца паходжанне тэрмінаў, звязаных з аўтамабілебудаваннем, у сучаснай беларускай мове. Вызначаны асноўныя крыніцы фарміравання ўласных тэрміна-адзінак, паказаны шляхі пранікнення запазычаных лексем у аўтамабілебудаўнічую тэрмінасістэму беларускай мовы.

Ключавыя словы: тэрмін, аўтамабілебудаўнічая тэрміналогія, уласны тэрмін, тэрміналагізацыя, запазычанне, інтэрнацыянальная тэрміналогія.

THE ORIGIN OF THE TERMS OF AUTOMOTIVE INDUSTRY IN THE BELARUSIAN LANGUAGE

Savitskaya I.V., associate professor,
Sahonchik A.P., senior lecturer
*Belarusian National Technological University
Minsk, Republic of Belarus*

Summary: the article considers the origin of terms related to the automotive industry in the modern Belarusian language. The main sources for the formation of their own terms have been identified, the ways of penetration of lexemes borrowed into the automotive terminology system of the Belarusian language have been shown.

Keywords: term, automotive terminology, own term, terminology, borrowing, international terminology.

Тэрміны аўтамабілебудавання ў беларускай мове паводле паходжання падзяляюцца на ўласныя і запазычаныя.

Галоўнай крыніцай фарміравання ўласных тэрмінаў у розныя гістарычныя перыяды развіцця беларускай мовы з'яўляецца

тэрміналагізацыя агульнаўжывальных слоў: *абаранак, барабан, вушка, запальванне, змазка, зорачка, кажух, казырок, калена, канаўка, касынка, кіраванне, кулак, лапатка, манжэта, палец, свечка, сухар, талерка, чарвяк, шарык, шпілька, шчотка* і пад. Агульнаўжывальнае значэнне ў параўнанні з тэрміналагічным, як адзначае Л. А. Антанюк, не заўсёды дакладнае, канкрэтнай ілюстрацыяй чаго могуць служыць прыклады азначэння лексем у агульналітаратурных (тлумачальных) слоўніках і ў спецыяльных (тэрміналагічных) слоўніках [1, с. 465]. Параўнайце: *вязкасць* ‘уласцівасць вязкага (вязкі – клейкі, ліпкі, цягучы)’ і *вязкасць* ‘уласцівасць вадкасці і газаў аказваць супраціўленне перамяшчэнню адной іх часткі адносна іншых’.

Роля агульнаўжывальных слоў як крыніцы папаўнення розных тэрмінасістэм беларускай мовы значна ўзрастае ў выніку іх шырокага выкарыстання ў складзе тэрмінаў-словазлучэнняў, якія служаць для намінацыі больш вузкіх паняццяў. Напрыклад: *акно* – *акно упускное, акно выпускное, акно прадзімальнае; вал* – *вал каленчаты, вал апорны, вал рулявы, вал тармажны, вал хадавы, вал чарвячны; манжэта* – *манжэта поршня, манжэта сальніка, манжэта ушчыльняльная*.

Некаторыя найменні аўтамабілебудаўнічай лексікі з’явіліся на ўласнай глебе разам з узнікненнем спецыяльных паняццяў: *вошь, абойма, кола, почапка, скаба, станіна, ступіца, шкворан*.

Узбагачэнне слоўнікавага саставу беларускай тэрміналогіі адбывалася і шляхам калькавання рускіх тэрмінаў: *акісляльнік (окислитель), абмежавальнік (ограничитель), узмацняльнік (усилитель)*. Большасць такіх калек утворана на аснове рускіх тэрміналагічных эквівалентаў.

На базе ўласнамоўных лексем шляхам асноваскладання ўтвараюцца тэрміны са спалучальнымі і падпарадкавальнымі адносінамі асноў: *прычэп-ропуск, прычэп-цяжкавоз; грузанаток, грузанадымальнік, зносастойкасць, малакавоз, ходазапавольнік*.

Лексіка іншамоўнага паходжання займае значнае месца ў складзе беларускай аўтамабілебудаўнічай тэрміналогіі, уся гісторыя якой суправаджаецца запазычваннем тэрмінаў з іншых нацыянальных моў. Яна засвойвалася ў працэсе фарміравання навукова-тэхнічнай тэрмінасістэмы беларускай мовы пераважна праз рускую.

Значная частка запазычанняў у аўтамабілебудаванні – інтэрнацыянальная тэрміналогія, якая складаецца са слоў старажытнагрэчаскага і лацінскага паходжання. Запазычвалася яна ў беларускую мову праз рускую, у якой у сваю чаргу засвойвалася пры пасрэдніцтве нямецкай або французскай моў [3, с. 113].

Пераважная большасць класічных тэрмінаў – лацінізмы: *агрэгат, апарат, акумулятар, варыятар, генератар, дэтэктар, імпульс, індыкатар, кавітацыя, кампрэсар, машына, мембрана, матор, педаль, рэзанатар, сепаратар, трансмісія, фільтр, цыстэрна* і інш. Грэцызмаў у аўтамабілебудаўнічай тэрміналогіі значна менш: *база, дыск, дыяпазон, дыяфрагма, каталізатар, механізм, тормаз, цыліндр* і інш.

Сустракаюцца і запазычанні, утвораныя на базе грэка-лацінскіх асноў: *аўтамабіль, аўтадром, аўтобус, тэрмастат*.

Значная колькасць тэрмінаў запазычана з заходнееўрапейскіх моў. І гэта зразумела, “паколькі развіццё тэхнікі і прамысловасці ў нашай краіне адбывалася пад моцным уздзеяннем краін Заходняй Еўропы” [2, с. 108]. Так, у беларускай мове існуе шмат запазычанняў з наступных заходнееўрапейскіх моў:

- з французскай: *амартызатар, бак, баланс, гараж, гудрон, дэ-таль, кабіна, кабрыялет, капот, лімузін, манжэта, рысора, салон, седан, таксі, фургон, шасэ, шасі;*

- з нямецкай: *гільза, дросель, дэмпфер, клапан, клема, кран-штэйн, люфт, муфта, ролік, фланец, цапфа, шайба, шланг, шплінт, штанга, шток, шына;*

- з англійскай: *блок, бампер, буфер, джып, карт, картар, клаксан, пікап, плунжар, стартар, фарсунка.*

У складзе аўтамабілебудаўнічай тэрміналогіі беларускай мовы спарадычна ўжываюцца і асобныя запазычанні з іншых моў: італьянскай (*аварыя, аўтастрада, каркас*), галандскай (*буксір, крэн, люк, руль*), польскай (*дышаль*), персідскай (*караван*), цюркскіх (*каўпак, мазут*).

Прадуктыўным у беларускай мове з’яўляецца ўтварэнне складаных суцэльнааформленых тэрмінаў, якія ўзніклі ў выніку камбінавання словаўтваральных элементаў:

- класічнай і заходнееўрапейскай моў: *аўтавакзал, аўтагараж, аўтакар, аўтамадэль, аўтапарк, аўтасалон, бензаматор, бензацыстэрна, гальванометр, гідрамуфта, монаблок;*

- беларускай і класічнай моў: *аўтаваджэнне, аўтагонкі, аўтамабілявоз, аўтапагрузчык, вібрахуткасць, гідразапавольнік, гідраперадача, гідрапрывад, электраабсталяванне;*

- беларускай і заходнееўрапейскай моў: *бензабак, бензапраўка, бензаправод, грунтакачэп, кантэйнеравоз, пасажыраабарот.*

Сустракаюцца і дэфіснааформленыя складаныя тэрміны, у складзе якіх беларускія найменні камбінуюцца з класічнымі: *аўтамабіль-вышка, аўтамабіль-лесавоз, аўтамабіль-самазвал, аўтамабіль-усюдыход, аўтамабіль-цягач.*

Трапляючы ў беларускую мову, большасць іншамоўных тэрмінаў падпарадкоўваецца фанетыцы, графіцы і правілам арфаграфіі беларускай мовы, а часам пад уплывам граматыкі беларускай мовы змяняе сваю граматычную форму.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Антанюк, Л.А. Беларуская навуковая тэрміналогія: фарміраванне, структура, упарадкаванне, канструяванне, функцыянаванне / Л.А. Антанюк. – Мінск: Навука і тэхніка, 1987. – 240 с.

2. Мінакова, Л. М. Беларуская навукова-тэхнічная тэрміналогія: фарміраванне, функцыянаванне, развіццё: манаграфія / Л. М. Мінакова, С. М. Аніськова, А. А. Станкевіч. – Гомель: ГДУ імя Ф.Скарыны, 2004. – 146 с.

3. Мінакова, Л. М. Запозычэнні ў тэрміналогіі аўтамабільнага транспарту / Л. М. Мінакова // Скарына і наш час: мат-лы I Міжнароднай навуковай канферэнцыі / Рэдкал.: У. В. Анічанка (гал. рэд.) і інш. – Гомель: ГДУ, 1999. – 167 с.